

POSUDEK OPONENTA NA DISERTAČNÍ PRÁCI

ROLE STŘEDNÍ EVROPY V AMERICKÉ ZAHRANIČNÍ POLITICE PO STUDENÉ VÁLCE

Autor disertační práce: PhDr. Jan Jireš

Autor posudku: PhDr. Michal Kořan, Ph.D.

Cílem posuzované disertační práce je „zmapovat americké pohledy na postavení a úlohu Střední Evropy po skončení studené války“ (s. 9). S tímto cílem se disertační práce odvážně pustila na výzkumné pole, které skýtá řadu úskalí, z nichž tři považuji za klíčová.

Jedno úskalí vyplývá ze skutečnosti, že jde o látku často palčivě přítomnou ve veřejném i politickém životě, a to nejen v USA, ale ještě spíše a zejména právě ve střední Evropě. Tento fakt klade značnou zátěž na schopnost nadhledu a míru nezávislosti badatele. Jde navíc o látku, která je v prostoru střední Evropy v rámci politologie a příbuzných oborů nemálo přítomna. V řadě – či dokonce většině – případů jde ovšem o analýzy a reflexe poplatné určitému politicky motivovanému názoru a proudu (ať už proudu obhajující co nejsilnější transatlantickou vazbu, byť třeba i na úkor jiných zahraničněpolitických vektorů či naopak názory Atlanticko-skeptické či Atlanticko-realistické). Lze tudíž očekávat, že text na úrovni disertační práce má ambici se alespoň v rámci možností a omezení, daných povahou společenskovedního výzkumu, vymezit vůči tomuto politicko-názorovému politologickému žánru a usilovat o vyrovnanější pohled. Druhá dvě úskalí lze obecně pojmut jako metodologické. Zaprvé, jak konceptuálně uchopit natolik rozsáhlou materii jakou je více než dvě dekády se vyvíjející politické pole vazby USA a střední Evropy (tj. jakou provést „redukcí reality“) a za druhé na jaké materiály a zdroje se obrátit a jakou metodu využít pro jejich analýzu.

V následující části se pokusím vyjádřit svůj názor na to, jak se autor se všemi třemi zmíněnými výzvami vyrovnal. Co se týká první výzvy, domnívám se, že autor před touto zkouškou obstál velice dobře, neboť vlastní analýza skutečně nabízí v rámci možností nezávislou sondu do vývoje amerického zahraničněpolitického myšlení o střední Evropě v období prvního rozšiřování NATO. O to větší škoda je, že samý úvod práce nejprve naznačuje, že se autor přeci jen nechává příliš silně inspirovat určitým myšlenkovým zázemím, a to tím, které podléhá představě, že střední Evropa se těšila v rámci americké zahraniční politiky, či v diskusi o ní, jistému výsadnímu postavení (viz zejména s. 1 – 8). Nemá smysl se na tomto místě pouštět do diskuse o patřičnosti podobných tvrzení, a to

zejména z důvodu, že práce je výzkumně orientována jiným směrem a úvod patrně sloužil autorovi jako jakýsi pomyslný odrazový můstek, který měl přesvědčit čtenáře o významu celé práce (který je ovšem nezpochybnitelný). V každém případě takto koncipovaný úvod poněkud ztěžuje orientaci v textu, neboť není jasné, zda se autor s tezí o centralitě střední Evropy pro americkou ZP ztotožňuje či nikoli a jakou roli toto východisko hraje pro zbytek práce. Důležité totiž je, že výzkumné otázky a povaha výzkumu samého nemohou v žádném případě dát odpověď na otázku po významu či roli střední Evropy v americkém zahraničněpolitickém myšlení jako takovém. Pouze může dát odpověď na to, jakým způsobem je konkrétní středoevropská výseč v americkém zahraničněpolitickém myšlení strukturována. Zde ovšem musím zdůraznit, že k substantivnímu (argumentačnímu a interpretačnímu) rozměru textu se jako oponent vyjadřovat nebudu, i z toho důvodu, že mé odlišné názory mohou být diktovány jiným pojetím transatlantické vazby a jako takové by si neměly nalézt cestu do odborného posudku.

Tím se dostáváme ke druhé výzvě, jíž lze označit jako konceptuální a obecně metodologickou. Zde se obávám, že autor již spíše neobstál. Pro zmapování americké diskuse si autor vybral problematiku, která ze všech otázek, tak či onak se týkajících prostoru střední Evropy, vyvolala v USA zdaleka největší zájem – problematiku prvního rozšíření NATO. Dle mého soudu je tato „redukce reality“, která je pochopitelně v sociálněvědním výzkumu nezbytným krokem, přeci jen příliš drastická. Tento názor opírám o přesvědčení, že vybrat si jako referenční bod pro získání celkového obrazu o postojích ke střední Evropě pouze jednu, nejvýznamnější diskusi, nezbytně vede k pokřivení takového obrazu. Pro autora se nabízela možnost snížit ambice práce již v úvodu a neslibovat práci o významu a roli střední Evropy v americkém zahraničně politickém diskursu, ale o roli střední Evropy v diskusích o rozšíření NATO. Druhou možností bylo rozšířit záběr a věnovat se více referenčním bodům, zejména však diskusi o střední Evropě těsně před a těsně po konci studené války (jinými slovy za administrativy G. H. W. Bushe). Z pozdějšího období bylo jistě možné vybrat diskusi v souvislosti s invazí a okupací Iráku či o umístění prvků americké národní protiraketové obrany (které ostatně autor sám zmiňuje jako relevantní). Rovněž by v zájmu komplexity měla být taková analýza doplněna i o reflexi střední Evropy v současné době, neboť dle mého soudu dochází k zásadním diskursivním posunům ve vnímání tohoto regionu.

Druhou výhradu, kterou mám vůči textu v jeho konceptuální dimenzi je zpracování části 3. *Zahraniční politika a veřejná diskuse*. Zprvč si umím představit, že podobná část v práci vůbec být nemusela, vzhledem k tomu, že autor od počátku deklaruje cíl uskutečnit

diskursivní analýzu a záměrně se vyhnout otázkám vazby mezi veřejnou diskusí a politikou jako takovou („... tato práce se nepokouší vysvětlit povahu (nebo dokonce kauzalitu) vztahu mezi veřejnou zahraničněpolitickou diskusí ve Spojených státech a reálnou tvorbou a implementací zahraniční politiky země.“ (s. 15)). S takovým výzkumným cílem je zařazení podobné kapitoly zbytečné. Nicméně, i v případě, že uznáme patřičnost této části, musím zásadně nesouhlasit s jejím provedením. Autor se – z důvodů, kterým nerozumím – vyrovnává na pěti stránkách s jedním z naprosto zásadních problémů nejen studia mezinárodních vztahů a politických věd, ale sociálních věd jako takových: problémem vztahu mezi aktérem a strukturou. Činí tak na základě minimálního zázemí sekundární literatury, pracuje s několika málo publikacemi, které jsou od prvního ročníku známy všem začínajícím adeptům disciplíny mezinárodních vztahů (zejm. Waltz *Man, State and War*), aby po pěti stránkách učinil rozhodnutí, že „nezbývá než opustit teorii a analýzu mezinárodních vztahů a zěmřit se na analýzu zahraniční politiky, jež lokalizuje vysvětlení jednání aktérů na hladině státu a společnosti“ (s. 35). Naprosto bych pochopil, že autor k tomuto rozhodnutí (ostatně jde jen o další potřebnou redukci komplexity reality) dospěl na samém počátku práce na svém textu. Pak ale nechápu důvod zařazení předchozího cvičení na téma „vztah aktér – struktura“ či „hladiny analýzy“.

Nejde přitom jen o to, že část tři působí zbytečně a mělce, ale zároveň (a hlavně) působí zmatek při snaze pochopit ontologické a epistemologické zázemí výzkumu. Neboť na jedné straně autor píše, že se nepokouší „odhalovat kauzální vztahy mezi nezávislými a závislými proměnnými...“ (s. 15). Ovšem v části tři autor píše o snaze „lokalizovat příčiny“ (s. 32), klasifikovat vstupy (tamtéž) a o problému, kdy „pominutí nezávislých proměnných lokalizovaných na státní (společenské) hladině nám umožní přijít pouze s vágními zobecňujícími soudy...“. Stejně tak se autor hlásí k cíli „porozumění nikoli vysvětlení“ (tj. k interpretativnímu proudu výzkumu mezinárodních vztahů), aby celou část tři zasvětil otázce, jak (či na jaké analytické úrovni) *vysvětlit* zahraničněpolitické chování státu (s. 32,33) a na straně 36 diskutuje různé formy příčinnosti a jejich význam pro *vysvětlení* konkrétní zahraniční politiky. Čtenář tak zůstává na rozpacích, zda tedy autorovi jde opravdu o diskursivní analýzu, nebo jej zároveň zajímá otázka vysvětlení zahraničněpolitického chování. Oponent pak zůstává na rozpacích, zda tato kombinace je záměrná (a dle mého soudu chybná) nebo plyne z nedůslednosti. Ostatně obdobně lze přistoupit i k následující části, která se z podobně nejasného důvodu přináší základní informace o sub-disciplíně *zahraničněpolitické analýzy* (FPA). Rozhodnutí analyzovat zahraničněpolitický diskurs v rámci domácí debaty

padlo na samém počátku výzkumu a nespátřuji důvod, proč zařazovat několik málo stránek, týkajících se „multikauzálního (!) pohledu“ (s. 39, zvýraznění autor posudku) na tvorbu zahraniční politiky. I zde lze vytknout dvě hlavní věci – zaprvé, autor pracuje s teoretickými pojednáními k FPA z přelomu první a druhé generace (tj. překonané práce) z počátku osmdesátých let (např. text Jamese Rosenaua), což svědčí o nedůslednosti při výběru sekundární literatury. Ale hlavně – a opět – otázka vstupů, výstupů a kauzality je v případě diskursivní analýzy zcela nepatřičná, neboť jde přímo *proti* celé filosofické logice diskursivní analýzy.

Tím se dostávám ke třetí výzvě, které autor musel nutně čelit, a tou je výzva metodologická. Jak již bylo zmíněno, autor se na samém počátku přihlásil k metodologické tradici diskursivní analýzy. Tento přístup je vzhledem ke zvolenému cíli zcela adekvátní a vítaný. Problémem však je, že autor bohužel reálnou analýzu diskursu neprovedl. Vše, dle mého soudu, začíná již s výběrem či komplexitou výběru metodologické a teoretické literatury – metodologické zázemí je všehovšudy opřeno o jednu kapitolu z metodologické knihy české provenience (Beneš in Drulák a kol.), což nemusí být nutně na škodu, ovšem pro pochopení a zdařilou realizaci diskursivní analýzy se tento přístup ukázal jako nedostatečný. Již základní problém spatřuji v nepochopení diskursivní analýzy, či v záměně (kombinaci?) s analýzou obsahovou. Autor dokonce na jednom místě píše, že bude provádět „obsahovou diskursivní analýzu“ (s. 14) což je, metodologicky vzato, téměř protimluv. Vulgárně řečeno, diskursivní analýza je přísně induktivní metoda, obsahová analýza pracuje s pre-existujícími kategoriemi, na jejichž základě jsou vyhledávána klíčová slova a kategorie jsou jimi naplňovány. Díky apriorní typologizaci a kategorizaci názorových proudů v americké zahraničněpolitické diskusi (část 4) se tedy autor spíše blíží k obsahové analýze, ta má ovšem naprosto jasná a pevná pravidla způsobu kódování slov a pojmů a jejich následného kvantitativního zpracování, které v práci nenalezneme. Je tudíž pravděpodobné, že autor díky nedostatečné metodologické přípravě ne zcela pochopil povahu diskursivního výzkumu. Což je bohužel patrné i z celé následné analýzy. Analýza diskursu, opět zjednodušeně řečeno, má za cíl induktivním studiem textů odhalit základní metanarace, vážící se k základním diskursivním uzlovým bodům, které umožňují určité chápání a příběhy sdílené v (zahraničněpolitické) diskusi. Diskurs představuje souhrn meta-narací vážících se k uzlovému bodu a tím zároveň i jeho celkový význam. Autor se však k tomuto pojetí zdaleka neblíží – v podstatě jen shrnuje argumenty vybraných autorů sekundární literatury či je následně částečně reinterpretuje a vkládá do předem připravené matice. To ovšem není diskursivní analýza. K tomu nelze nedodat, že rozhodnutí opřít analýzu

politického diskursu pouze o zdroje ze sekundární literatury a nepodrobit analýze přímo politickou diskusi (projevy presidentů, státních tajemníků, významných kongresmanů) sice na jedné straně citelně zjednodušuje výzkumnou práci, na druhé straně však ještě citelněji omezuje potenciál takové práce – a jsem přesvědčen o tom, že empiricky založená disertační práce by neměla zůstat pouze na úrovni reinterpretace již existující sekundární literatury.

Pokud bych měl shrnout svůj postoj k předložené práci, pak jde z mého hlediska o práci autora, který je nesmírně dobře zasvěcen do studované problematiky z hlediska obsahového a substantivního, který je obrovsky erudován ve svém oboru. Zároveň však bohužel v úvodu slibuje předložit jinou práci, než která se nakonec dostává čtenáři do ruky. Autor slibuje identifikovat a zmapovat americký zahraničněpolitický diskurs vůči střední Evropě pomocí analýz zahraničněpolitických diskusí v USA vůči střední Evropě. V posledku však předkládá pouze shrnutí jedné takové diskuse a její reinterpretaci pomocí připravených kategorií a typologizace. Byl bych rád, aby mi nebylo špatně porozměněno – tuto analýzu považuji za zdařilou a přínosnou. Přesto je však obtížné zbavit se dojmu, že je celá práce koncipována nedůsledně a psána jakoby ve spěchu bez možnosti naplnit původní očekávání.

Vzhledem k uvedeným výhradám se domnívám, že práci bohužel *nelze doporučit k obhajobě*. Zároveň jsem si však zdůrazňuji, že posudek byl psán s vědomím, že na autora práce je možné uplatnit ta nejpřísnější možná kritéria a navíc práce má nesporný přínos, navzdory tomu, že neodpovídá původním ambicím. Z tohoto důvodu nechávám plně na zvážení komise, zda se přiklonit k příznivějšímu hodnocení v případě, že autor dokáže přesvědčivě svůj postup obhájit.

V Praze 24. 8. 2012

Michal Kořan